

דיון הלכתי: לאיזה עניין נאמר קול באישה ערוה?

הרב דוד ביגמן | ראש ישיבת מעלה גלבוש

המימרא שחשבה לענייננו היא המימרא של שמואל: "קול באישה ערוה" (ברכות כד). האם זהו דין המתייחס לקריאת שמע תקינה בלבד - שאין לקרוא קריאת שמע בעת ששומע קול אישה, או שמא מדובר באיסור רחב המקביל להסתכלות אסורה? אפשרות נוספת היא שיש ליישם את מימרת שמואל לשני ההקשרים. כל האופציות הפרשניות הועלו על ידי רבותינו הראשונים והאחרונים:

רבי יצחק מוינה, בעל האור זרוע, פסק ש"קול באישה ערוה" נאמר בהקשר הדומה לאיסור הסתכלות, והוא אינו קשור לקריאת שמע כלל ("ח"א סי' קלג). כך משתמע גם מלשון הרשב"א בחידושו בברכות, כן פסק הרא"ש (ברכות פ"ג סל"ג) וכך משתמע גם מפסיקת הרמב"ם במשנה תורה (איסורי ביאה פכ"א ה"ב). גם הטור פסק מעין זה בהקשר של צניעות: "ואסור לשמוע קול ערוה" (אבן העזר סימן כא), ולא הזכיר את הקשר לקריאת שמע.

לעומתם פסק הראב"ה ("ח"א סי' ע"ו) בעקבות קדמונים שאין ענין קול באישה ערוה אלא לקריאת שמע בלבד. חיוק לדבריו אפשר למצוא בדמיון הסגנוני בין המימרא הזו למימרא הפותחת "טפח באישה ערוה", שסווגה על ידי הגמרא עצמה לעניין קריאת שמע. בדומה לזה מצאנו במדרכי (ברכות, פרק מי שמתו, רמז, פ) בהרחבה מסוימת, שלא רק קריאת שמע אסורה בשעת שמיעת קול אישה אלא גם תלמוד תורה.

רבי יוסף קארו פסק בשלחן ערוך על פי דעת הרמב"ם שיש להבין את המימרא של שמואל בהקשר הרחב: "ואסור לשמוע קול ערוה" (אבן העזר סימן כא סעיף א), אך כתב לאסור גם לעניין קריאת שמע (אורח חיים סימן עה סעיף ג). איזה קול באישה נחשב כערוה?

בתוך הגישה שאסרה לשמוע קול אישה לא בשעת קריאת שמע ודברים שבקדושה בלבד, אלא בשל איסור הסתכלות, נחלקו הפוסקים בשאלת מהות הקול שנאסר: האם מדובר בקול של זמרה או בלבד שמא אפילו בקול של דיבור? ומה דינו של קול זמרה שכבר התרגלו אליו? האם כל סוג של קול זמרה נאסר? לשון מרן בשלחן ערוך: "יש לזהר משמיעת קול זמר אישה". דברים אלו נאמרו בהקשר של קריאת שמע, אך המגן אברהם (סימן עה ס"ק ו) השווה זאת גם להלכות צניעות: "דקול זמר אשת איש לעולם אסור לשמוע אבל קול דיבורה שרי". וכבר הכריע לפניו המהרש"ל שאין איסור בשמיעת קול דיבור של אישה: "דלא אסרו אלא לשמוע קול שיר... אלא שאין שואלין בשלום אישה, והיינו משום חיבה" (יש"ש קידושין, פרק ד סעיף ד). פירוש זה של הפוסקים, שהקול שנאסר משום קרבה המביאה לפריצות הינו קול של שירה נתמך מגמרא מפורשת במסכת סוטה (מח ע"א).

מהלשונות שנקטו המהרש"ל וה"מגן אברהם" לעיל ניתן להבין כי יש איסור בשמיעת כל זמר של אישה. עם זאת הציעו הפוסקים מספר הבחנות המאפשרות להקל בצורות שונות: א. מדובר רק בקול בודד ולא בשירה במקהלה, שכן "תרי קלי לא משמע".

הבחנה זו מקובלת מאד בצבורים שונים, ולכן נוהגים לאפשר שירת נשים במקהלה. היתר זה דחוק ביותר, זר לאופי של הסוגיה והועתק מהקשר שונה לחלוטין - שמיעת קול שופר לשם מצווה. וכבר הקשה הרב יחיאל וויינברג בעצמו קושיה חמורה על הכיוון הזה (שרידי אש ח"א סימן קכא).

ב. בדומה לאיסור הסתכלות באישה, האיסור הוא בהקשבה לשם הנאת זנות.

הבחנה זו משתמעת מאד מפשט הסוגיה, מלשונות הראשונים ומפסיקת הבית יוסף בהקשרם, אך לא נאמרת במפורש. על פי גישה זו פסק לנו מו"ר הגאון הרב אהרן סולוביצ'יק זצ"ל שאין בעיה בשירה בצבור כאשר אנו הבחורים - תלמידיו - משתתפים בשירה. הרב אהרן לא התיר הקשבה אפילו למקהלה, אך ביסוד דבריו עומדת ההשוואה לאיסור הסתכלות וההבחנה בין הסתכלות לשם זנות ובין ראייה תמימה רווחת, וההשלכה ברורה. ג. שירה תמימה אין בה איסור כלל, אלא רק שירה שנועדה לגירוי מיני - שירת עגבים - היא שאסורה.

הבחנה זו אמנם אינה מפורשת בדברי הקדמונים, אך הולמת מאד את אופי האיסור כפי שתואר בהקשרים התלמודיים ובדברי הראשונים.

שתי ההבחנות האחרונות הובאו ביחד בשדי חמד בשם ה"דברי חפץ", וביקר אותם הגרא"ד הורוויץ במכתב לגר"י וויינברג (שו"ת שרידי אש חלק א, סימן קכא), מתוך חשש ענייני, שבמציאות אבחנות אלו קשות להפעלה. שתי ההבחנות האחרונות מתבקשות שכן הן פותרות קושי בלשון הבית יוסף: "ולעניין הלכה נראה דנקטינן כדברי הרמב"ם, ומיהו טוב ליהזר לכתחלה ממראית שער ומשמיעת קול זמר אישה בשעת ק"ש". ולשון זו תמוהה. אם חל איסור על שמיעת קול זמר של אישה בכלל, הלשון הרפויה בענין קריאת שמע - "מיהו טוב ליהזר לכתחלה" - אינה סבירה. אך אם נפרש בהתאם להקשר של הטור אבן העזר סימן כ"א, כי מדובר בהקשבה בעייתית ו/או שירה בעייתית, מובנת לשונו של מרן שבשעת קריאת שמע יש "ליזהר לכתחלה...משמיעת קול זמר אישה". ראוי ליהזר בשעת קריאת שמע משמיעת כל קול זמר של אישה, אף כזו שאין בה בעייה מבחינת הלכות צניעות. נדמה לי שדווקא במציאות שלנו הבחנות אלו הן המתאימות ביותר וקל יחסית לנהוג על פיהן. נשאלתי פעמים רבות איך לנהוג למעשה בזה, בעיקר על ידי תלמידים שנהגו לשמוע שירת זמרות, וגילו את הבעייתיות ההלכתית רק כאשר זכו להשכלה תורנית רחבה יותר. אני שואל אותם תמיד כיצד הם מגיבים לשירת הנשים, והם - ללא יוצא מן הכלל - טוענים שאין השירה מגרה אלא אם היא נועדה לכך. הסימנים לשירה כזאת הם המילים, הלחן, הסגנון המוסיקאלי, הלבוש ושפת הגוף. אנן סהדי שיש שירה שהיא בעייתית ביותר, אך יש שירה שאין בה בעיה כלל.

ניתן לסכם: אפשר להקל בשמיעת קול זמר של אישה כאשר יש אומדנא ברורה של הקשבה תמימה לשירה תמימה. אומדנא זו תלויה בחמישה תנאים: הקשר, אוריה הולמת, המילים של השיר, הסגנון המוסיקאלי, הלבוש ושפת הגוף. על פי גישה זו אין בעיה לצנועות ולחסודות בבנותינו לפתח קריירה של זמרה אפילו בתוך התרבות הכללית, אך ללא ויתור על היסודות העדינים של התרבות התורנית, וללא שיתוף פעולה עם אותם הצדדים המסחריים הוולגאריים של התרבות הסובבת אותנו.

בגישה שלא התקבלה להלכה סבר ספר חסידים כי יש איסור מקביל לנשים לשמוע שירת גברים. למרות שאין זו הלכה פסוקה, למעשה ראוי להקפיד על חמשת התנאים שהצעתי גם ביחס לשירת גברים לפני צבור נשים. ההיתר של שני קולות - "תרי קלי" - הוא דחוק ואין לסמוך עליו כשהוא לבדו. בפועל, כאשר נוהגים על פי התנאי הזה בלבד יש תקלות רבות; נדמה שנמצא פתרון פשוט וקל, וממילא אין הקפדה על המילים, הלחן, הסגנון המוסיקאלי, הלבוש ושפת הגוף, ובפועל נוצרת לעתים תרבות שאינה הולמת את רוח תורתנו.

תגובה לרב ביגמן

הרב ברוך גיגי | ראש ישיבת הר עציון

- אחר העיון בדבריו החשובים של ידידי ורעי הרב ביגמן שליט"א נראה לי להציע את הכיוונים הבאים:
1. אמנם ידועה המחלוקת אם סוגיית קול אישה מתייחסת דווקא לק"ש או להקשר רחב יותר, אולם מוסכם על כל גדולי הראשונים והפוסקים ולהלכה שהדין הוא רחב, ועל כן איני יודע מה עניין יש להאריך בזה.
 2. רבים מן הראשונים הזכירו שדין זה לא נאמר בקול שהאדם רגיל בו, או בשער הרגיל בו וכיוצא בזה. נבאר דברינו: באותה סוגיה הוזכרו גם "שער באישה ערוה" "קול באישה ערוה" ו"טפח באישה ערוה", וכתבו הרשב"א והראב"ד בברכות שם שבכל הדברים האלו אין איסור, כל שאין בהם חשש הרהור. וראה גם ראב"ה סי' עו שכתב: "וכל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דווקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישין, דליכא הרהור, וכן בקולה לרגיל בו". בדומה לכך דנו עוד הפוסקים בעניין טפח באישה בשרוול, אם הוא איסור גמור לפחות עד המרפק, או שיש מקום להתיר מעט למעלה מן המרפק משום שאין בזה חשש הרהור משהורגלו בו. ואף על פי שנראה לעניות דעתי כי ראוי לכל יראות שמיים להקפיד על שרוול עד המרפק, מכל מקום נראה לי שיש מקום ללמד זכות בזה. ולעניינו - המציאות היום היא שיש רגילות בשמיעת קול באישה, ועל כן לפי עניות דעתי יש מקום לבחון את גדרו של האיסור ואת גבולותיו לאור יסוד זה.
 3. עוד מבקש אני להזכיר את דברי הריטב"א בסוף קידושין: "הכל לפי דעת שמים. וכן הלכתא דהכל כפי מה שאדם מכיר בעצמו, אם ראוי לו לעשות הרחקה ליצרו עושה, ואפילו להסתכל בבגדי צבעונין של אישה אסור

כדאיתא במסכת עבודה זרה (כ' ב'), ואם מכיר בעצמו שיצרו נכנע וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל מותר לו להסתכל ולדבר עם העררה ולשאול בשלום אשת איש" ולאחר שהוא מביא מספר דוגמאות מחז"ל של מעשים הנראים לכאורה מנוגדים לכלל הצניעות, הוא קובע "שאין ראוי להקל בזה אלא לחסיד גדול שמכיר ביצרו, ולא כל תלמידי חכמים בוטחין ביצריהן... ואשרי מי שגובר על יצרו ועמלו ואומנתו בתורה, שדברי תורה עומדים לו לאדם בילדותו ונותנין לו אחרית ותקוה לעת זקנתו, שנאמר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו". דברי הריטב"א מאירי עיניים, שבכל הדברים האלו הכל תלוי במה שהוא אדם. ואמנם, נכון הוא שלא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, והעיקר הוא שהאדם צריך לנוע בעניין זה בין שני הקטבים ולמצוא לעצמו את האזוון הנכון והעדין ביניהם. איזון זה ראוי שיבחין גם בין דברים גדולים, כלקחת כלה על הכתפיים ולרקוד, כמעשיו של רב אדא בר אהבה (כתובות יז.), שכדברי הריטב"א אין להקל בזה אלא לחסיד גדול [ואולי אין בדורנו כזה], לבין דברים ששווים כמעט לכל נפש ודשו בהם רבים כשמיעת קול אישה. ובמקרים כאלה, יש מקום לקבל איזונים אחרים בהקשרים הנכונים ובנסיבות הנדרשות.

לי נראה שבוודאי יש לשקול היום לאסור לגמרי להיות בהופעות של זמרות, ולא רק מצד קול באישה, שמבחינה זו יש מקום לשיקולים רחבים, כאמור; אך בוודאי מצד המראה, תנועות הגוף ועיצוב הקול, תכני עגבים ועוד כהנה, שהם הסכנה הגדולה, ושומר נפשו ירחק מזה. ולדעתי, זהו ההקשר הנכון של סוגיית הגמ' בסוטה מח, הן בפריצות שבה והן באש בנעורת שבה. אגב, זה שנים רבות אני טוען, על יסוד דברי ספר חסידים, שראוי גם לנשים להימנע מללכת להופעות של זמרים הנגועים אף הם במכשולים אלה.

ממילא נראה לי לעניין מעשה, שאם חפצי חיים אנחנו ומבקשים לידע את דרכה המאירה של תורה לעת הזאת, ומתוך שקילת שיקולים רחבים של המציאות ורגישות הציבור על כל חלקיו, והחשש מפריצה גמורה של גדרות הצניעות, בוודאי אין זה נאה ונכון לבת ישראל שאהבת ה' והתורה בתוכה לפתח קריירה של זמרה והופעות ציבוריות בפני ציבור מעורב. ולכל היותר יש לכוון לפיתוח קריירה להופעות בפני קהל נשים. ומאידך, בדבר שמיעת קול באישה בטקסים רשמיים שהמסגרת שבהם אינה של קלות ראש כלל ועיקר, יש להקל בזה בשופי, והמחמיר יחמיר לעצמו בלבד.

ועוד נראה לי שיש להקל במשפחות היושבות לשולחן שבת עם אורחיהם, לאפשר שירת הגברים יחד עם הנשים באופן שכולם שרים, וישתדלו שלא להבליט קולם יתר על המידה. אבל אין להשתקן חלילה, ויכולים להשתלב יחדיו באופן סביר.

והנלענ"ד כתבתי, מתוך אמונה וביטחון כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ומתוך תפילה ותקווה כי צור ישראל יצילנו משגיאות ויכווננו אל האמת.

מנהיגות נשית רוחנית

הרבנית חנה הנקין | ראש מדרשת נשמת

הגמרא בסוכה כג. דנה בשאלה האם פיל יכול לשמש דופן של סוכה. אם הוא קשור אז הסוכה כשרה, שהרי גם אם ימות עדיין יהיה לדופן גובה י' טפחים. אין כוונת הגמרא להציע בזה עצה מעשית לבניית סוכה, אלא לברר את ההלכה בעזרת הדוגמא הקיצונית והתיאורטית ביותר. ההתייחסות התלמודית לאישה בתפקיד רוחני-מנהיגותי היא דומה לכך: הדבר מותר, אך לדבר על כך במישור המעשי הוא כמו להעלות אפשרות של פיל כדופן של סוכה. ההלכה קובעת כי אישה פסולה לדון. הראשונים הקשו על קביעה זו, שהרי דבורה הנביאה שפטת את ישראל. כדי לתרץ קושי זה הם מציעים שלוש חלופות:

(א) דבורה אמנם היתה דיינת ב"ד, אבל הייתה שונה בהיותה נביאת ה' [רדב"ז הל' מלכים א, ה], או שישאל קבלוה מרצונם כשם שאדם מקבל אחד מן הקרובים [תוספות, שבועות כט: ורמב"ן ורשב"א בשבועות ל']. הסבר זה עומד בקריטריונים ההלכתיים האוסרים מינוי דיינת.

(ב) דבורה לא הייתה דיינת ב"ד אלא מנהיגה לאומית, כשאר מנהיגי העם בתקופת השופטים [רמב"ן ורשב"א שם, וכן דעת הר"ן].